ספרים, מאספים, מחברות

סיפור פשוט

כל סיפוריו של שמואל יוסף עגנון, כרך חמישי: סיפור פשוט, הוצאת שוקן, ברלין תרצ״ה, עמ' רפ״ט.

ענין הפשטות שבשם־הסיפור ובדרכו הוא, במדומה, למעלה מהגדרה. הייתי אומר, שהוא הכרזה ואפילו מעשה־התגרות. כי האסוציאציה הקרובה ביותר למשמע־השם הזה הוא דור־ישרים ותמימים, שהוא דור רחוק, ודמות־חייו נוגעה בכנפה בתחום־האגדה, המפשטה כל עקמומית. אולם מה שניתן כאן, דמות־החיים שזכתה כאן לדפוסה, לא מרחוק היא, אלא מקרוב. הריהו הדור שבראשית־המאה הזו, שבבואתו נשקפת ברוב סיפורים של אחרים, שאינם פשוטים כל עיקר, בבואה המשקפה פרצופי־חיים, ששרטוטיהם עשויים עיקולים־עיקולים — שרטוטי־האוכלוסיה הגדולה של צעירים־זקנים, המהלכים על הרבות שבחיים, פוסחים על תהומות שבנפש, מתלבטים ללא הכרעה בין יאוש ותוחלת והם בסמל־העזות הטרגית של עם־לא־עם, שהתמוטטותו בחינת ודאי והתנערותו בחינת שמא. והנה דמות חיים בדור הזה ודרך תיאורה — הסיפור הפשוט.

המסגרת — היא־היא, שהורגלת לראותה בסיפורי אחרים, שניתן בהם דיוקן־הדור הזה. היא ולא היא. ודאי הרבה גורם שוני־המסיבות: לא מסיבות־החיים של פיארמן זאבדמסון או הגזר ואחרים, שהערעור שבנפשם מגדיל בראייתם את שיעור־הערעור של קבע־העיירה, חיה, וחיי־אוכלוסיה, כמסיבות החיים של הירשל שבסיפור שלפנינו, הנטוע בחיי־עיר, שערעורם אינו מורגש לפי שעה אלא כשריטה, לכל המופרז כבקיע קל. חיי־העיר בישראל נתונים כאן על כל פנים בהוג־ראייה, שהקבע של החיים נתפס בו בישות מבוצרת למדי. ודאי שעוני המבריח מתוך העיר למרחקים, אך המרחקים וההליכה אליהם אבקת־האגדה מבשמתם. אך הבדל המסיבות וחוגי־הראייה אין בהם עדיין כדי לפרש במוצה את הריחוק העצום שבין אותם האכסטרנים, עמידתם וגורלם ובין הירשל, שהוא סוף־סוף בן־דורם. העיקר הוא בשוני־החומר, שבני־דור שונים אלה קרוצים ממנו, בשוני של תבונת־היסוד וממילא של מנגנון־הקליטה וההגבה.

מסלול החיים כאילו קבוע, כדרכו מדור־דור. והוא נתון מעגלים־מעגלים. ראשית הסיפור משיבה עליך רוח של עצבות — ביתו של חיים נאכט לפניך. הוא אדם מעולה מהספירה של תפארת שגורלו כהוי ומר אינו עוד בחיים, אך אשתו מירל גוססת לפניך, גסיסתה היא פתיחת־הסיפור ובתם בלומה חטיבה של אצילות מצנעת, עומדת לפניך יתומה עזובה ההולכת לבקש מחסה ופת בבית קרוב. אחר הוא מעגל החיים של בית הקרוב הזה — חוסן אמידות של ברוך מאיר הורביץ, כולו מדת מתינות ובינת אזרח וחריצות סוחר, שעלה ממעלה נמוכה של משרת לשליטה בחנות גרושה ובשומה, שהורשיה מרובים ועל ידו אשתו צירל פיקחה ושקודה ושני משרתים ובנם הירשל, הוא הציר שהסיפור הפשוט סובב עליו, עלם מתוקן ומהוגן ומשוכלל, שדרכו כבושה לפניו, היא דרכו של בעל־בעמיו, כבוד על הבריות, יורש חוסן־אמידות ורוב־חריצות של אבותיו. אלא בענינים הנוגעים בשרשי־הרגשה הוא שומע ללחשי־השרשים והוא נשמע־ולא־נשמע להם, כשהלך־הנפש נמשך לנטיית לבו, אך מעשיו שבידו אינם בידו, אלא כאילו נתחבו בידו. יש אם היודעת לכלכל כוונתה ומעשיה בבינה, יש מזווג זיווגים, יש סעודת־חנוכה, שאם תעבה את הקוים הדקים מן הדקים שבתיאורה תהיה לך אותה מסיבה של לצים כמושב־זועה, יש מקרים טפלים של מבוכה ובקשת מפלט ממבוכה — והירשל האוהב את בלומה נושא את מינה. ושוב מעגל־בית צימליך, אבי מינה, אף הוא עני שעלה לגדולה, תחילתו מוכר חלב ועתה כפר כבוש תחת ידו, אך כשם שברוך מאיר הורביץ נטל גורלו כמובן מאליו והוא אוחז בו ביד זריזה, כן נוהג צימליך [illegible] ובמעט ודאות היא בו, שפורענות תתרגש עליו ושוב יעמד עני וריק כבתחילה ועמידתו זו מעלה חמלה רבה.

ובתוך המעגלים האלה — שלא נכרו כאן אלא ברישום קלוש — בשוליהם והיקפיהם רוב דמויות, וכל אחת שלימה, מבוטאה במלואה — אפילו אם לא זכתה אלא לשרטוט דק, העשוי בחכמת־קימוץ וריכוז מפליאה, או ניתנה במכוון כרטיזה מעולפת והכל מתלכדים להרמוניה של תמונת חיים שלימה של עיר ופקעת־משפחות במרכזה, תמונה, המבוטאה גם היא במלואה, אף בשעה כשהעלם או מחצית־חיפוי הם כוונה בה.

אך אנו נצטמצם בדמותו של הירשל, שהיא כנקודת־מרכז, המחברת את כל המעגלים. הרי במסלול־החיים, בחנות, בחבורה — עמידתו עמידה, הוגנת את מעמדו ומעלתו, אך אם תגיע לנקודה פנימית יותר, תראה, כי האדם הזה לא בלבד שהוא ללא הכרעה, אלא ללא בירור־הבחנה הקודמת ברגיל להכרעה. הסיטואציה הטיפוסית לו היא שאין הוא מברר לעצמו רצונו להיכן הוא נוטה ומעשים שהוא עושה או שהם נעשים בו הוא עומד בפניהם בעירוב־יחס — בשהחיוב והשלילה שוכנים בכפיפה אחת והפקפוק־לא־פקפוק הוא להם קו־חיבור. נמצא שאם תראה את הירשל עושה מעשה או מהרהר הרהור, בדוק אחריו לפי שדרכו שבגילוייו, הוא שלוב במסלולו ומעגלו, אך בסתריו הוא מחוצה למסלולים ומעגלים. הסכסוך הזה בין גילוייו וסתריו הוא עלום, אך כוח־הכבוש שלו חזק ואל תתפלא, אם תראה אותו ביום מן הימים והסתרים נעשים גילויים, כלומר, הסכסוך שבין הנפש שאינה מוותרת ובין המעשים שבידו שאינם אלא ויתור — וצומת־הסכסוך הוא בויתור על האהבה — מגיח ומבקש מוצא לעצמו ומוצא בטירוף־לשעה, ביציאה הגלויה מתוך המעגל, יציאה שהיא כניסה־לשעה למעגלם של עקורי־מעגל, לבית המשוגעים.

אך יותר משאתה מצווה לבדוק דרכו של הירשל, אתה חייב לראות, כיצד האיר לפניך המספר את הדרך הזו, כיצד ביארה ופירשה. והנה, אם תעיין יפה תראה, כי בעצם הוא עומד כאן ללא הכרעה ומניח מקום לכפל־פירוש. רצונך — דרכו של הירשל מתבארת לפי תכונותיו, לפי נפשו וחוקיה, לפי עמידת־אדם שבשעה שהוא בא לשעבד גילויו לחלל־האויר שמסביבו, אינו יכול להשליטו על סתריו ובשעה שהוא מבקש להשליט סתריו על חלל האויר שמסביבו, אין הוא יכול לשעבד גילויו להם; רצונך — דרכו של הירשל מתבארת מעבר לאפשרות הביאור הפסיכולוגי, אלא כגורל, כגזירה, כמזל. אמת, ביאור־משנה זה בא במרומז, אך הרמיזה נעשית כך, שגדול כוחה מן המפורש. הרי מתרחפות מעליך כנפים מאפילות, כמין צל־מורשה — אביו זקנו המשונה בהליכותיו ודודו שנטרפה דעתו, הרי נזכרת קללה שקלל אב זקן בדור רחוק והיא מתנקמת והולכת, הרי מסכת־האהבה שבינו ובלומה וסיומה אינה אלא כמין חזרה על מסכת דומה שבין אביו ובין אמה של בלומה, הרי בלומה בורחת מבית אביו לבית־מזל, אשר גם ראשיתה מסכת כזו, ורבים שילובים אלה ורמזי־שילובים כאלה ונמצא שמאחורי ההנמקה הפסיכולוגית המדוקדקה מציצים אליך פנים מעולפים של הנמקה אחרת, שאם תסיר עילופה המרגיע, תראה את זעות־הפאטום, ואתה עומד ורואה את דרך־ההסבר, כשפניו לכאן ולכאן — בלא הכרעה ואין אתה יכול להתנחם בפשרה הקטנה, בבריחה לשעה קלה לעקורי־המעגל, שלאחריה חוזר המסלול למסלולו.

ואם תעמוד על השילובים האלה, זכור גם את השילובים מן הסיפורים האחרים. כי לא לראשונה בא כאן המספר לתאר חיי־דורו, קרקע גידולו ורקעו. קדמו שני נסיונות גדולים. „בדמי ימיה” שעיקר־הנעימה שבו הוא בזוך הלירי ו„בנעורינו ובזקנינו”, שעיקר־הנעימה שבו הוא בגרוטסקה העוקצת. כאן ניתנו כאילו שתי הנעימות בממוזג בעדינות כזו, עד שנתעלם מהם כל השתפכות מכאן וכל העוקצנות מכאן ורק צללי־פרכוסיהם הדקים נראים בעיגולי־הגלים של מרו־ במרוצת הסיפור. אפילו הדמויות משני סיפורים אלה הנזכרים כאן, הנזכרתם במרופדה, בהיקפם של דברים, בהופעה חטופה, שלא לערב בלט־יסודותיהם לתוך מהלך הדברים, הזורם כפשוטו? האמנם בפשוטו? ושמא גם כאן יש גילוי שהסתרים הם היפוכו? לאמור לכאורה פשטות־מסלול, כלומר, הירשל שבגלוי, אך באמת עקמומית — הירשל שבסתר? כי אם אפשרות של כפל־ביאור כאן מה פשטות כאן. ואולי דוקא מתוך סיפור פשוט־לא־פשוט זה אתה למד את בקשת־המוצא בעולם, שהוא עשוי באמת כפשוטו, בעולם של תמימים ושלמים, אתה עומד על מקור הבריחה לפמליא שב„הכנסת כלה” ושאר הסיפורים על דמות־חיים רחוקה?

ד. ש.

בשעריך מולדתי

יהודה קרני: „בשעריך, מולדת”, פיוטים, הוצאת „אחיעבר”, תרצ״ה, עמ' ר״מ.

שירתו של קרני אינה מפליגה אל עולמות רחוקים שבמלכות־הדמיון והבדיה, בחינת „אניה הולכת תרשישה”; אינה „בורחת” מהקול האיום העולה יום יום מהממש המשווע, אלא:

הוּא מַעֲלֶה עַצְמוֹ יוֹם יוֹם
עַל כָּל גַּרְדֹּם;
וְעִם שֶׁנִּשְׁפָּכִים חַיָּיו בְּמַעֲלֵה כָּל שׁוּק
וְתַחַת כָּל עַמּוּד —
כֵּן הוּא אָהוּב, חָשׁוּק,
חָמוּד.
וּבָרֵךְ נָא, בֶּן אָדָם,
אֶת פַּיְטָנְךָ אֲשֶׁר עִם כָּל צוֹקָה
יְחַנֵּךְ רִאשׁוֹן כְּלוֹנֵס הַדָּם
וּבִמְקוֹמְךָ יוּקָע.

(„המשורר”, עמ' ע״ז)

בחינת „חלינו נשא ומכאובינו סבלם”.

כי שירת היסורים עצמם היא, לאמור היסורים עצמם, כביכול, אומרים כאן שירה, ולפיכך היא מכונסת בתוך תחומה האורגני, אינה גולשת ואינה משתפכת לכל צד — שולט בה החוק הפנימי החיוני שבגוף החי, היא מחושקה בחישוקי עצמה.

על כן תשנא את מליצות־הצבעונים שאינן אלא פרח עודף, הסחת הדעת מן העיקר והערמה על העיקר — היא רואה את העולם במחשופו, ובך תקרא גם אל אלוהים:

אַךְ לֹא מִמַּחֲבוֹאִים, אַף לֹא בַּעֲנַן מְלִיצָה
דַּבֵּר אֵלַי כַּיּוֹם אֶת דְּבַר הַדִּין;
הוֹי, שְׁכַב עִמִּי בָּאָבָק וְאַל תְּהִי מְחִצָּה
בֵּינְךָ וּבֵין הַשְּׁחִין.

(„בכי איוב”, עמ' ע״ג)

שירת המרד היא, שירת „הגבר פרוץ האונים”, אולם לפסגתה הטרגית היא באה מתוך „התאבקותה עם נגודים”, כי הגבר הזה הוא גם „פרוץ דמעות”

פָּנַי כִּפְנֵי הַקֶּרֶת,
אַךְ קֶרַח שֶׁמְּשַׁקֵּר;
וְיֵשׁ בְּשִׂימָה שֶׁל פֶּרַח
בְּסָנַת צַבָּר דּוֹקֵר.

רְאֵה אֶת זֶה הַקֶּמֶט
וְקֶפֶל זֶה הַבֹּחַן;
קִנְאוֹת נוֹקֶמֶת
עִם רְצוּי רַב חֵן.

(„בבית הצלם”, עמ' פ״ו)

מכאן מוקד־התמיד שבשירה זו ומכאן גם פנית הצוהלות בעצם המכאוב והיסורים

זֹאת הִיא וִיָאָה דוֹלוֹרוֹזָה,
זֹאת גַּם דֶּרֶךְ שֶׁל שְׂמָחוֹת.

המולדת היא מוטיב־חיים לקרני. היא נעשתה בבואה שלו, או הוא — בבואה שלה, ועוד יותר מזה:

כִּי נָחִים הַשְּׁרָבִים מִמִּדְבַּר הָעֲרָב,
כִּי שִׁבֹּלֶת קָמָה תִּתְחַנֵּן לַשָּׁרָב.

כי, לאמור הוא סובל את המולדת, או הוא והיא — אחד הם.

ואמנם, יש דומה כי שירי המולדת של קרני הם־הם שיריו על נפשו הוא — אותו יקוד־יסורים, אותה „התאבקות עם נגודים” ואותו מחשוף הכל.

אולם נפשו רעבת המולדת עדיין לא שבעה —

לֹא שְׂבַעְתִּיךְ
וְלֹא אֶשְׂבַּע אוֹתָךְ,
יְרוּשָׁלַיִם, כָּל זְמַן שֶׁלֹּא יַתִּיךְ
יוֹמֵךְ אֶת כָּל זְהָבוֹ, אֲשֶׁר רָתַח
בַּצָּהֳרַיִם, אֶל תּוֹךְ נַפְשִׁי
וְלֹא יִתְלַכֵּד זֶה עֹמֶק אֵין־סוֹפֵךְ
עִם אֵין־סוֹפִי;
כָּל זְמַן שֶׁלֹּא אַשְׁלִיט עָלַיִךְ אֶת לֵילִי
וְאֶת יוֹמִי
וּמֵאֱלֹהַיִךְ לֹא יִגְדַּל אֵלִי
וּמִתְּהוֹמֵךְ — תְּהוֹמִי.
וְעַד שֶׁלֹּא אַבְחִין אִם שַׁי נָתַתִּי לָךְ מֵאֲדוֹנָי
וְאִם לִי
נָתַתְּ מֵאֲדוֹנַיִךְ; וְאִם סִמְלֵךְ אֲנִי,
אוֹ אַתְּ סִמְלִי.

(„לא שבעתיך”, עמ' קנ״ג)

המשורר והמולדת, המשורר וירושלים — התכיר במי מאלו יוקד החמסין ובמי באה זו ההתפייסות שלאחרי החמסין?

ואם אמנם כולנו שבים אל המולדת, ולא באים אל ארץ זרה, הרי הוא השב בשבים, בו שמור עוד יונה הישן, בו חיה עוד הרגשת־המולדת העתיקה, הקדמונית, כי הרי רק

עֶשֶׂר שָׁנִים שֶׁאוֹתָךְ אֲשָׁרֵת
בְּנַפְשִׁי וּמְאֹדִי כְּעַבְדֵּךְ הַנִּרְצָע

תקופה שהיא קצרה מאוד מכדי התערות עמוקה כזאת, מכדי היות הגפן, הרמון, הצבר וכל פרי הארץ, החולות והכוכבים והקובות שגודים כל כך ומצווים כל כך על המכחול, והרי יש לך שירים אצל קרני, שדומה בן הארץ, בן התנ״ך שר אותם.

ואף על פי כן הדין עם המשורר, שקרא לספרו „בשעריך מולדת”, ולא עם מי שהעיר, כי קרני כבר נכנס לפני ולפנים; נאמינה למשורר האומר:

אַךְ עוֹדֵךְ לִי עַד הַיּוֹם
כְּמוֹ אוֹצָר בָּלוּם;
עֵת גִּלִּיתִי בָךְ הַכֹּל
לֹא גִלִּיתִי כְלוּם”.

כי הרי זו היא הטרגיות של כל דור השבים, שעם ראותו את המולדת שבממש אין היא חדלה להיות לו בעיקר סמל, סמל ואחיזה לגעגועים על הוה עבר והוה עתיד.

מקור של טרגיות לדור ולמשורריו, אך גם מקור ערגה, שאיפה וחיים.

על הצד הארכיטקטוני שבשירי קרני, על הריכוז והאינטנסיביות שבכל אחד ואחד מהם, יש ויש לייחד את הדיבור, אולם בזה נתכוונתי לנגוע רק בקוים אחדים שבמסכת קרני.

ש. הרברג